

Sonja Hukantaival

Esikristillinen pakanauskonto – eli mikä?

Tvärminnessä (23.–24.3.2017) pidetyn, erittäin onnistuneen, uskontoarkeologisen työpajan innoittamana palaan aiheeseen, josta myös vuonna 2008 silloinen Muinaistutkijan päätoimittaja Hanna-Maria Pellinen kirjoitti pääkirjoituksessaan (MT 4/2008). Kyse on uskontoarkeologian termikeskustelusta. Kampppailin väitöskirjaani tehdessäni uskontoon liittyvien ilmiöiden määrittelyn kanssa. Ihmiselämään kietoutuneina, elävinä ja monimutkaisina ilmiöinä ne eivät tahdo pysyä tutkijoiden niille rakentamien laatikkojen, eli määritelmien, rajojen sisällä. Lopulta pyönsin tappioni ja tyydyin siihen, että täytyy vain pyrkiä kuvailemaan mahdollisimman tarkasti, missä merkityksessä mitäkin sanaa kirjoituksissaan käyttää.

Ihmisten kieli, jossa pyritään kuvailemaan havaittua todellisuutta sanoin, on aina tietyllä tavalla väkivaltainen. Siinä erotellaan yhtenäisen todellisuuden osia enemmän tai vähemmän keinotekoisien rajojen sisälle. Mihin nämä rajat piirretään, on kulttuurisidonnaista. Jo sana *uskonto* on monissa kulttuureissa täysin turha. Suomenkieleenkin sana on tullut vasta 1800-luvulla.

Niinpä olen itsekin hiukan yllätynyt, että tartun tähän aiheeseen jälleen. Olen vain hiljattain alkanut kiinnostaa yhä enemmän huomiota siihen, minkälaisilla sanoilla me arkeologit puhumme esihistoriallisesta tai ns. ei-kristillisestä uskonnosta. Koska pakanaisuus on sanana hyvin arvolutautunut, olen itse välttänyt sitä jo pidempään. Olen siis puhunut esikristillisestä tai ei-kristillisestä uskonnosta. Juuri tämäntyyppiset sanat ovat alkaneet häiritä minua. Emmekö voisi puhua ihmisten uskomuksista ja tavoista vertaamalla niitä toiseen uskontoon?

Entä sanat ”alkuperäisuskonto” tai ”varhaiskantainen uskonto”? Saan näppylöitä näistäkin. Minkä aikakauden ja paikan uskonto on alkuperäinen? Missä on tämä myyttinen alkupiste? Sana ”varhaiskantainen” puolestaan kantaa primitiivisyyden leimaa, se on jotain vähäisempää kuin ”oikea uskonto”. Onko tosiaan niin, että nykyisten valtauskontojen ulkopuolella olleet perinteet ovat olleet jotenkin erityisen vanhoja (säilyneet samanlaisina läpi vuosisatojen ja tuhansien)? Samalla näiden perinteiden määritelmiin liitetään usein paikallisuus sekä yhteys elintapoihin ja -keinoihin. Näen tässä ilmiselvän ristiriidan. Miten uskonto olisi pysyvää muuttuvassa maailmassa?

Tästä(kin) keskustelimme Tvärminnessä. Parhaimmat ehdotukset käytettävistä termeistä oli käyttää ajallisia ja paikallisia määreitä, esimerkiksi *Lounais-Suomen rautakauden lopun uskonto*. Olimme kuitenkin yksimielisiä siitä, ettei tämä oikein ole tyydyttävää. Tässäkin on paljon epämääräisyyttä: mikä on Lounais-Suomi (vieläpä rautakaudella!), mikä rautakauden loppu ja mikä oikeastaan on uskonto? Onko sellaista asiaa kuin *Lounais-Suomen rautakauden lopun uskonto* koskaan ollut olemassakaan?

Koska suomen *uskonto* on keksitty tarkoittamaan nimenomaan luterilaista kristinuskoa, kulttuurisamme sana sisältää monenlaisia olettamuksia. Esimerkiksi sen, että uskonnossa pääasiassa olisi uskominen, ei tieto tai kokemus. Tai sen, että uskonto vaatii jonkinlaisen kiinteän oppijärjestelmän, dogman. Kirjauskontoon tottuneina miellämme helposti uskonnon melko selvärajaiseksi, pysyväksi ilmiöksi. Arkeologian kannalta nähdäkseni haitallisimpia olettamuksia on se, että uskonto olisi jotakin muusta elämästä täysin erillistä. Menneisyyteen katsoessamme näemme oman peilikuvamme. Mitään helppoa vastausta ei ole, mutta ennako-oletuksiamme pöyhimällä voimme päästä lähemmäs totuutta.